

aanpak kiezen. Daardoor zijn sommige hoofdstukken te breedvoerig en te weinig geïntegreerd in het geheel van de studie.

N. Geirnaert

R. Th. M. van Dijk, *De constituties der Windesheimse vrouwenkloosters vóór 1559. Bijdrage tot de institutionele geschiedenis van het kapittel van Windesheim* (Dissertatie Nijmegen; 2 dln., Middeleeuwse studies Band III-1 en III-2; Nijmegen: Centrum voor Middeleeuwse Studies, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1986, xv + 944 blz., f180,-, ISBN 90 800063 3 5).

In een van de omvangrijkste proefschriften die mij ooit onder ogen zijn gekomen heeft Van Dijk op uitputtende wijze een uitgave verzorgd van de tekst van de *Constitutiones monialium* die, gebaseerd op de tussen 1432 en 1434 herziene tekst van de *Constitutiones Capituli Windeshemensis* — waarvan de *Constitutiones monialium* in hoge mate zelfs de 'vrouwelijke versie' zijn—vóór 1443 werd opgesteld en die onder andere is te vinden in een in 1448 voltooid handschrift uit de verzameling van de Universiteit van Bonn, dat op overtuigende gronden (hoofdstuk 4.1, 716-723, in het bijzonder 722-723) door Van Dijk als zuiverste tekstbron is gekozen.

De eigenlijke tekstuitgave vormt na die verantwoording van de bronkeuze het slotgedeelte van het boek (hoofdstuk 4.2, 726-833). Het is alleen al uit het noemen van de paginanummers duidelijk, dat er heel wat is voorafgegaan aan het verwezenlijken van wat in de inleiding als doel van het onderzoek wordt genoemd: 'eerst en vooral de bezorging van een kritische editie van de *Constitutiones monialium* ... binnen het kapittel van Windesheim' (8).

Van Dijk wilde namelijk niet volstaan met louter een teksteditie, maar wenste de tekst in zijn historische context te plaatsen. Daarbij zag hij zich gesteld voor de opgave een antwoord te formuleren op vragen naar ontstaan en overlevering van de tekst (hoofdstuk 1, 13-200) — waarbij uitgebreide beschrijvingen van de geraadpleegde handschriften een belangrijke plaats innemen (105-193),—de bronnen daarvan en de wijze waarop die bronnen werden gehanteerd (hoofdstuk 2, 201-537) — waarbij het overzicht van het gebruik van bronnen aan de hand van de indeling van de uiteindelijk uitgegeven constituties (292-523) het 'pièce de résistance' vormt dat in nauwe samenhang met die uitgegeven tekst moet worden gelezen —, en de receptie van de tekst (hoofdstuk 3, 539-715). Elk van deze drie hoofdstukken wordt afgesloten met een 'besluit', waarin het daaraan voorafgaande betoog kort wordt samengevat, terwijl ook het geheel nog eens in een 'samenvatting en nabeschouwing' (835-852) wordt geëvalueerd. Het boek wordt afgesloten met een bronnenoverzicht (856-866), een literatuuropgave (867-891), een viertal indices (893-907), een samenvatting in het Duits (909-927), een curriculum vitae (928) en een bijlage met *facsimilia* van handschriften (930-944).

Het is onmogelijk, in kort bestek de rijkdom van dit werk recht te doen. Het zal wel duidelijk zijn, dat hier geen sprake is van een eenvoudige bronnenuitgave, maar dat we hebben te maken met een veelomvattend werk, waarin naar aanleiding van die uit te geven bron tal van kwesties aanhangig worden gemaakt, die kleven aan de geschiedenis van de Moderne Devotie in het algemeen en de Windesheimer congregatie, het kapittel van Sion, dat van Venlo en enkele losstaande gemeenschappen in het bijzonder.

Hoe breed de auteur zijn opdracht dientengevolge opvatte, blijkt al meteen uit het eerste hoofdstuk, waarin naar aanleiding van de Windesheimse constituties een overzicht van ontstaan en groei van de Windesheimse congregatie is te vinden en de schrijver zich genoodzaakt voelt, een overzicht te geven van de inhoud van de regels voor mannenkloosters, vooral omdat er geen

adequate editie van de *Constitutiones Capituli Windeshemensis* voorhanden is en het daardoor noodzakelijk was, die inhoud te analyseren om recht te doen aan de verwevenheid daarmee van de *Constitutiones monialium*, die in het 'overzicht der hoofdstukken' van de diverse regel-overleveringen nog eens schematisch wordt duidelijk gemaakt (98-105).

De analyse van bronnen (201-287) is al even rijk en resulteert in een schema (287), waarin de 'stamboom' van en de invloed van de diverse componenten op de beide belangrijkste regels en hun uitstraling helder worden gedemonstreerd; slechts het *siglum* SSCH 1465 wordt daar niet verklaard (maar betekent (855) 'Statuten der susteren regularissen des Capittels van Hollant' oftewel de statuten voor de vrouwenkloosters van het kapittel van Sion van 1465, vgl. 562 vlg., 848).

Het behoeft geen betoog dat dit boek door opzet en uitwerking een uiterst belangrijke bijdrage is aan de geschiedenis van de normen waaraan men het leven in spiritualiteit van vrouwen binnen het Windesheimse kader gebonden wenste te zien. Het is wel van belang te beseffen, dat in deze context de 'franciscaanse tak' van de moderne devotie (waartoe onder andere de meer dan 80 huizen van het kapittel van Utrecht behoorden) buiten beschouwing wordt gehouden. Het gaat in dit verband om ten hoogste 16 vrouwenkloosters (tegenover 86 mannenkloosters), die bij het Windesheimer kapittel waren aangesloten (38). Tevens laat de auteur zien, hoe ver de invloed van de regels strekte buiten het kader van de Windesheimer congregatie.

Daarbij wordt duidelijk, dat de mannen- en vrouwenstatuten van het kapittel van Sion (7 vrouwenkloosters) grote onderlinge verwantschap en die beide gezamenlijk een nauwe verstrengeling met de Windesheimer equivalenten tonen, waarbij echter moet worden opgemerkt, dat de tekstuele afhankelijkheid nog niet betekent, dat er van slaafs overnemen sprake was: het gaat duidelijk om inhoudelijke verwerking. Voor het kapittel van Venlo (8 vrouwenkloosters) geldt dat de daarbij aangesloten kloosters de Windesheimer constituties weliswaar hebben gerecipieerd, maar dat zij elk op eigen wijze daaraan een eigen inhoud hebben gegeven, hetgeen ook strookt met de lossere organisatiegraad van dit kapittel.

Tenslotte richtte de schrijver zich in dit verband op een viertal losstaande kloosters, die de invloed van het Windesheimer kapittel hebben ondergaan. Om het onderzoek naar de mate waarin van ontlening sprake is geweest van een duidelijke structuur te voorzien, ontwikkelde de auteur twee aan de *Constitutiones monialium* ontleende 'controlelijsten' die samen met relatieschema's als uitgangspunt en resultaat kunnen dienen om de gradatie van ontlening aan de Windesheimse voorbeelden te toetsen (649-661). Het is duidelijk, dat deze methode voortaan zijn waarde zal bewijzen in het onderzoek naar de verwantschap in regels tussen 'Windesheim' en de honderden regularissenkloosters die de Windesheimse observantie volgden (vgl. 850).

Zo blijkt het 'moedermodel' van de regels van 35 vrouwenkloosters de aanleiding te zijn geweest voor vele en soms uitgebreide beschouwingen in dit boek, waarvan de uitbundige overvloed beslist geen maatstaf of weegsteen voor voortgaande studies zal moeten zijn: dat zou ontmoedigend werken. Het resultaat van Van Dijks inspanningen stemt tot dankbaarheid en zijn boek zal een vaste plaats krijgen in de studie van de kloosterlijke tak van de Moderne Devotie.

J. van Herwaarden

NIEUWE GESCHIEDENIS

A. Gerlo, *Erasmus van Rotterdam. Zeven studies* (Nieuwkoop: De Graaf, 1988, 79 blz., f42,40, ISBN 90 6004 395 2).